

Debatt om Katyn-massakern

Innehåll

Per Leander: Hämnad för tidigare polska massmord på ryssar bakom Katynmassakern?	1
Anders Hagström: "Svårt att utröna Stalins motiv"	3

Per Leander: Hämnad för tidigare polska massmord på ryssar bakom Katynmassakern?

Stalins massmord på 22 000 polska officerare i den så kallade Katynmassakern 1940 handlade inte bara om obegriplig grymhet. Det handlade om säkerhetspolitik i samband med andra världskrigets utbrott – och kanske framför allt om hämnad för de polska massmorden på tiotusentals sovjetiska soldater tjugo år tidigare. Utan att känna till sammanhanget är det svårt att förstå den ryska kluvenheten till massakern, menar Per Leander i en kommentar till dagens historieskrivning. Internationalens Anders Hagström skrev om Katynmassakern den 7 maj i samband med en ny bok av Peter Johnsson.

För att förstå vad som hände då, men också varför Katyn än idag är ett mycket känsligt ämne mellan Polen och Ryssland, måste händelsen sättas in i ett större historiskt sammanhang. Stalin mördade miljoner människor, främst sina egna medborgare (vid samma tid som morderna på de polska officerarna lät han också skjuta över 30 000 sovjetiska officerare¹), och morderna hade i regel ingen rationell eller rättslig grund, men i just Katynmassakern finns både ett säkerhetspolitiskt motiv och framför allt ett hämndmotiv från Sovjets sida.

Tjugo år tidigare hade det borgerliga Polen under den högnationalistiske diktatorn Pilsudski gått i krig mot Sovjetryssland 1919–1920 i ett försök att erövra Ukraina, Vitryssland och Litauen som han ansåg skulle tillhöra ett nytt storpolskt rike. Röda armén slog framgångsrikt tillbaka den polska invasionen, till stor del eftersom lokalbefolkningen inte ville ha polackerna där, men när bolsjevikerna beslutade att följa Pilsudskis flyende trupper tillbaka till Warszawa skulle ryssarna till sist förlora kriget. Krigskommissarie Trotskij var emot fortsättningskriget med Polen, men Lenin hade låtit sig övertalas av ivriga polska kommunister att Röda armén skulle välkomnas av de polska arbetarna som befriare.

I själva verket blev det tvärtom. Polackerna var för nationalistiska och slöt upp bakom Pilsudski som med militärt stöd från England och Frankrike satte stopp för Röda armén i slaget vid Warszawa 1920. (En ung Charles de Gaulle fanns på plats som militärrådgivare åt polackerna, vilket han idag hyllas för med en nyrest staty i centrala Warszawa.) Möjligen hade Röda armén trots allt kunnat störta Pilsudski, men så fort bolsjevikerna förstod att de inte var välkomna beslutade Lenin om ett återtåg. När Stalin 1939 återvände till Polen struntade ryssarna i om de var välkomna eller inte.

---

¹ Den angivna siffran – 30000 – på antalet *avrättade* officerare under utrensningarna i den sovjetiska armén under åren 1937-38 är inte korrekt. Den svarar bättre mot det *totala* antalet officerare som av politiska skäl avsattes, fängslades eller avrättades. Hur många som faktiskt avrättades (eller dog på annat sätt under utrensningarna, t ex gjorde självmord) är inte helt klarlagt, men det rör sig om c:a 6000. Av dessa var en stor andel – 900 – högre officerare (generaler och överstar). En hel del av de som avsatts och skickats till arbetsläger fick återgå till militärtjänst efter Andra världskrigets utbrott och i synnerhet efter vinterkriget mot Finland (1940) som blottat stora brister i Röda armén – dit hörde den blivande marskalk Rokossovskij. – *Red*

Efter Pilsudskis seger 1920 hade 150 000 ryska soldater tagits till fånga av polackerna och internerades i vad som brukar beskrivas som de första koncentrationslägren i Europa. Av dessa skulle mellan 50 000 och 90 000 avrättas eller på annat sätt dö i lägren.² Siffrorna är oklara eftersom Polen vägrar att lämna ut exakta uppgifter, men det är i alla fall klart att det rör sig om mer än dubbelt så många dödade ryssar som de 22 000 polacker som senare avrättades vid Katyn.

När Stalin tillfångatog det borgerliga Polens militärledning 1939 hade han således klara hämndmotiv när han lät avrätta de 22 000 officerarna, speciellt eftersom många av dem personligen hade varit med vid kriget mot Sovjetryssland tjugo år tidigare och var medansvariga för morderna på de sovjetiska krigsfångarna. Också från ett ryskt säkerhetspolitiskt perspektiv går det att förstå (utan att försvara) massavrättningarna av dessa polska militärer i samband med krigsutbrottet. Från ett sovjetiskt perspektiv var dessa borgerliga polska officerare inte pålitliga utan hade tvärtom tidigare fört krig mot Sovjet och kunde således fortfarande utgöra ett militärt hot.

Katynmassakern är ett avskyvärt brott och en mycket tragisk händelse, men inte obegriplig i sitt historiska sammanhang. Till tragedin hör dock också problematiken i att Sovjetunionen trots Chrusjtjovs ”avstalinisering” 1956 in i det sista förnekade vad som verkligen hade hänt i Katyn och istället beskyllde tyskarna för massakern. Först mot slutet av Gorbatsjovs glasnost presenterades en sovjetisk rapport i vilken det framgick att den stalinistiska säkerhetspolisen NKVD låg bakom massakern, varefter Gorbatsjov 1990 reste till Polen för att framföra en rysk ursäkt till polackerna och erkänna Sovjetunionens historiska skuld, något som därefter också Jeltsin, Putin och Medvedev har gjort vid olika tillfällen.

Ryssarna har alltså inte varit så motsträviga i Katynfrågan som man försöker få oss att tro i det borgerliga väst. Flygolyckan vid ryska Smolensk den 10 april i år, då den polske presidenten Lech Kaczynski och ytterligare hundra polska dignitärer förolyckades på väg till en minnesceremoni för just Katynmassakerns offer, blev på många sett den händelse som ledde till ett stort närmande mellan Ryssland och Polen.

Att polackerna ens var inbjudna att hålla sin egen ceremoni i Ryssland visar ju också hur långt Putin har varit beredd att gå för att försöka förbättra relationerna till Polen. Men redan långt innan dess hade Ryssland alltså erkänt sin historiska skuld, och redan 1990 inledde faktiskt det sovjetiska militära åklagarämbetet en förundersökning om krigsförbrytelser med anledning av Katynmassakern. Brottsundersökningen lades till sist ner år 2004 eftersom man kom fram till att alla skyldiga avlidit och att ingen kunde ställas inför rätta.

Men borgerliga medier i väst har fortsatt att smutskasta Ryssland idag och Sovjet igår med lögner om att Ryssland inte erkänner Katynmassakern, och rent av förbjuder inhemsk debatt om saken, bland annat genom att påstå att den polska spelfilmen *Katyn* från 2008 skulle ha förbjudits i Ryssland, men nu efter flygkatastrofen plötsligt fick tillstånd att visas på TV som en försoningsgest. Putin ”lät sända Andrzej Wajdas hittills förbjudna [!] film om Katyn i statsteve” skriver till exempel Maciej Zaremba i *Dagens Nyheter* (13/4 2010) efter flygolyckan. Men att filmen skulle ha varit censurerad i Ryssland är inte sant. Jag minns mycket väl när den gick upp på biograferna i Moskva när jag bodde där våren 2008, och den har sedan dess alltid gått att köpa på DVD.

---

² De sovjetiska soldaternas öde i Polen förtogs ofta av antikommunistiska historiker. De angivna siffrorna förefaller dock vara överdrivna. Enligt Wikipedia dog 16000-20000 av totalt 80000-85000 fångar i de polska fånglägren, se: [Camps for Russian prisoners and internees in Poland \(1919–1924\)](#). För att göra historien mer balanserad så bör det påpekas att det även dog en hel del polacker i de sovjetiska krigsfånglägren. På båda sidor var de flesta dödsfallen orsakade av olika sjukdomar, som i sin tur betingades av dålig hygien, otillräckligt med mat osv. – Red

Men det är sant att ryssarna i viss mån har varit motvilliga inför den västerländska historieskrivningen om vad som hände i Katyn, och framför allt trötta på det ständiga ältandet om saken. Inte för att man förnekar vad som faktiskt hände, men för att man känner att man själva inte får något erkännande i väst för massmorden på de ryska krigsfångarna i Polen 1920; att Katynmassakern inte sätts i sitt historiska sammanhang utan att Polen ensamt har fått diktera historieskrivningen med EU:s stöd. Detta förklarar SR-journalisten och rysslandskännaren Vladislav Savic, själv halvpolack, i sin pinfärska och välskrivna bok *Vladimir Putin och rysskräcken* (Norstedts 2010) där han hjälper oss att förstå dagens Ryssland från ett ryskt perspektiv.

För medan man i det borgerliga EU hela tiden tar upp de ryska massmorden på 22 000 polska krigsfångar vid Katyn år 1940, har man i väst inget intresse av att uppmärksamma att Polen år 1920 lät mördas mellan 50 000 och 90 000 ryska krigsfångar – de var ju trots allt bara kommunister. Det är en EU-nationalistiskt selektiv historieskrivning som för ryssarna är mycket svårsmält och som man med rätta ser som orättvist vinklad.

”Det är inte så att historiker i väst inte känner till det polsk-ryska kriget” skriver Savic: ”Men av rent politiska, i sig fullt begripliga skäl, fanns det under kalla kriget inte någon som helst vilja i väst att försöka förstå någon sovjetisk historieförklaring.”

Samma västerländska historieskrivning råder alltså fortfarande i EU, där Sovjet men också dagens Ryssland alltid och i alla sammanhang ska framställas som den hotfulla och aggressiva parten, och att allt sovjetiskt och ryskt är ondskefullt medan Västeuropa får stå för det goda och demokratiska.

Katynmassakern får aldrig glömmas eller förringas, men den går inte att se som ett isolerat massmord som polackerna hävdar, utan måste sättas i ett större historiskt sammanhang där inte allt är svart eller vitt.

Anders Hagström: “Svårt att utröna Stalins motiv”

Jag har inga speciella synpunkter på Per Leanders kommentar om Katynmassakern. Det är fullt möjligt att en av bevekelsegrunderna bakom massmordet på polska officerare handlade om hämnd även om jag personligen har svårt att tro att Stalin ägnade de rödarmister som dog i de polska fånglägren något större medkänsla. Eller någon annan för den delen.

Under andra världskriget terroriserade och straffade den sovjetiska säkerhetspolisen många av de sovjetiska soldater som fallit i nazisternas händer och mot alla odds lyckats överleva deras dödsbringande brutalitet, samtidigt som diktatorn i stort blundade för den våg av mord, plundringar och massvåldtäkter som de sovjetiska ”befriarna” utsatte den tyska civilbefolkningen (och även utländska, ja till och med ryska, tvångsarbetare) för i krigets slutskede oavsett om det handlade om nazister eller Hitlermotståndare – och som den ryska historieskrivningen fortfarande undviker att ta upp till närmare granskning utifrån den ganska vanliga nationalistiska (o-)logiken att komma ihåg de oförrätter man själv utsatts för men bagatellisera eller snabbt glömma bort de oförrätter ens stat eller nation utsatt andra för. Man behöver inte ens urskulda det med att det var en hämnd för nazisternas brutala övergrepp i Sovjetunionen för att inse att det knappast bidrog till att underlätta segern eller ens övergång till fredsförhållanden.

Det är även möjligt att Stalin främsta motiv för massmordet på de polska officerarna inte så mycket handlade om hämnd som möjligheten att utdela ett som han hoppades förödande slag

mot den polska förmågan att organisera motstånd mot den ”nyordning” som Polens ockupation, delning och styckning (västra Vitryssland och västra Ukraina införlivades med Sovjetunionen) innebar. Stalin var aldrig främmande för brutala lösningar - bara han kunde räkna med att komma undan med dem.

Något som för övrigt också talar för att Hitler-Stalin-pakten inte alls var en fråga om att vinna tid som Stalin kom att framställa den som först efter dess sammanbrott. I så fall var det än mer vansinnigt att beordra avrättningen av nyckelpersonal hos en potentiell framtida allierad, för att inte tala om den våg av terror, massarresteringar och deportationer som drabbade befolkningen i det av Sovjetunionen ockuperade delen av Polen, utan den sovjetiske diktatorn hoppades att den skulle vara mer beständig än den blev. (Se min kommentar till Nils Holmberg på Marxistiskt Arkiv [En gammal stalinist och Andra världskriget](#))

Men det har aldrig varit lätt att utröna Stalins verkliga motiv – annat än att man på goda grunder kan anta att det ytterst alltid handlade om att försvara den egna maktpositionen - i det här fallet blir det än mer komplext när man betänker att han lät avrätta större delen av det Moskvatrogna polska kommunistpartiets ledning och upplösa partiet som anklagades vara i händerna på ”provokatörer och agenter”. Och detta före Hitler-Stalinpaktens tillkomst i augusti 1939.

Partisekreteraren Leon Lipski, vars båda bröder greps av den sovjetiska säkerhetspolisen och avrättades utan att Lipski fick kännedom om det, vägrade dock acceptera Stalins beslut – formellt ett beslut av den Kommunistiska Internationals ledning – och försökte samla partimedlemmarna till försvar av partiet. Tillsammans med mer än ett hundratal partimedlemmar gjorde han ett försök att grunda ett nytt kommunistparti.

Efter Polens ockupation gjorde han och hans meningsfränder på nytt ett försök att grunda ett polskt kommunistparti (1940 eller 1941) som aktivt deltog i motståndskampen och förespråkade en från Moskva självständig politik. Lipski var dock beredd att samarbeta med det staliniststyrda kommunistpartiet, Polska Arbetarpartiet, som Moskva tog initiativ till efter Hitler-Stalinpaktens sammanbrott och Hitlers invasion av Sovjetunionen. Men stalinisternas ”svar” blev att i juni 1943 mörda Lipski som brännmärktes som ”fascistisk agent”(!).

För att citera en av de centrala slutsatserna i artikeln om Katynmassakern: ”det inte finns något brott, något förräderi eller någon lögn som den officiella 'kommunismen' eller rättare sagt stalinismen inte var, och är i den mån den fortfarande finns kvar, kapabel att begå.”

Mera om Katyn-massakern:

[Anders Hagström: Katynmassakern](#) (bokrecension)

[Om Katyn-massakern](#) (artikelsamling)